

35. Chervin, R. D., K. Hedger, J. E. Dillon, K. J. Pituch. Pediatric sleep questionnaire (PSQ): validity and reliability of scales for sleep-disordered breathing, snoring, sleepiness and behavioral problems. *Sleep Med*, 2000, 1:21-32.
36. Ring, A., D. Stein, Y. Barak, A. Teicher, J. Hadjez, A. Elizur, A. Weizman. Sleep disturbances in children with attention-deficit/hyperactivity disorder: a comparative study with healthy siblings. *J Learn Disabil*, 1998, 31:572-578.
37. Stein, M.A. Unravelling sleep problems in treated and untreated children with ADHD. *J Child Adolesc Psychopharmacol*, 1999, 9:157-168.
38. Gruber, R., A. Sadeh, A. Raviv. Instability of sleep patterns in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 2000, 39:495-501.
39. Owens, J., A. Spirito, A. Marcotte, M. McGuinn, L. Berkelhammer. Neuropsychological and behavioral correlates of obstructive sleep apnea syndrome in children: a preliminary study. *Sleep Breath*, 2000, 4:67-78.
40. Lecendreux, M., E. Konofal, M. Bouvard, B. Fallissard, M.C. Mouren-Simeoni. Sleep and alertness in children with ADHD. *J Child Psychol Psychiatry*, 2000, 41:803-812.
41. Corkum, P., R. Tannock, H. Moldofsky. Sleep disturbances in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 1998, 37:637-646.
42. Konofal, E., M. Lecendreux, M.P. Bouvard, M.C. Mouren-Simeoni. High levels of nocturnal activity in children with attention-deficit hyperactivity disorder: a video analysis. *Psychiatry Clin Neurosci*, 2001, 55:97-103.
43. Chervin R.D., K.H. Archbold. Hyperactivity and polysomnographic findings in children evaluated for sleep-disordered breathing. *Sleep*, 2001, 24:313-320.
44. Blunden, S., K. Lushington, D. Kennedy, J. Martin, D. Dawson. Behavior and neurocognitive performance in children aged 5-10 years who snore compared to controls. *J Clin Exp Neuropsychol*, 2000, 22:554-568.
45. Picchetti, D.L. S.J. England, A. S. Walters, K. Willis, T. Verrico. Periodic limb movement disorder and restless legs syndrome in children with attention-deficit hyperactivity disorder. *J Child Neurol*, 1998, 13:588-594.
46. Picchetti, D.L., D.J. Underwood, W.A. Farris, A.S. Walters, M.M. Shah, R.E. Dahl, L.J. Trubnick, M.A. Bertocci, M. Wagner, W.A. Hening. Further studies on periodic limb movement disorder and restless legs syndrome in children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Mov Disord*, 1999, 14:1000-1007.

Bozhidar Dimitrov

SLEEP DISTURBANCES LEADING TO COGNITIVE DEFICIT AND BEHAVIORAL DISORDERS

(Summary)

Sleep disturbances such as the obstructive sleep apnea (OSA), restless legs (RLS) and periodic limb movements during sleep (PLMD) that cause multiple microarousals and sleep fragmentation, can ultimately lead to a state of excessive daytime sleepiness. Its early symptoms present with fine deterioration in selective attention, mild neuropsychological deficit and noticeable changes in the event related brain potentials (ERP). The next stage includes severe cognitive impairment, frequent periods of daily drowsiness and faulty

motor skills. Lastly, when untreated, patients develop serious respiratory and vascular problems, cannot maintain vigilance and alertness, become professionally handicapped and might be involved in sometime lethal driving accidents. The golden standard for diagnosing these cases includes full-night polysomnography (PSG) and the preferred method of treatment is the application of nasal continuous positive airway pressure (CPAP).

Адрес на автора:

Ст.н.с. д-р Божидар Димитров, д.м., д.м.н.,
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6,
Лаборатория по психофизиология и невропсихология,
Институт по психология при БАН

Катя Стойчева

ТОЛЕРАНТНОСТ КЪМ НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ И ТВОРЧЕСТВО : ТОЧКИ НА ПРЕСИЧАНЕ

Творя, значи създавам, създавам нещо, което не е съществувало преди това. Там, където другите хора виждат липса, творецът открива възможност. Там, където неопределеността блокира и фрустрира индивида, творецът преодолява несигурността и извлича смисъл, който въплъщава в мисъл, образ или действие. За разлика от повечето хора, творецът приема неопределеността и може да живее с проблемите и конфликтите, да издържа на напрежението и неизвестността, да

опитва въпреки несигурността. Тогава, когато другите се отказват или отбягват проблема, творецът остава и продължава да търси и експериментира, докато в крайна сметка открие решението.

Тази човешка способност за конструктивно отношение към неизвестността и неопределеността стои в основата на творчеството, което създава нови, оригинални и подходящи решения на проблемите на човека и на обществото, било то под формата на изобретение, научна теория

или произведение на изкуството, на социална иновация или индивидуално човешко действие. Способността на човека да създава „от нищо нещо“ е свързана не само с неговите знания и умения, но и с особеностите на личността [1]. Именно личността, която участва в творческото преобразуване на реалността, е предмет на настоящия анализ. Вниманието ни е насочено към една от личностните характеристики, свързани с креативността, каквато е толерантността към неопределеност.

ТОЛЕРАНТНОСТ КЪМ НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ (ТН)

Толерантността към неопределеност е психологическа характеристика, описваща саморегулацията на личността в ситуации на неопределеност. Индивидуалните различия в ТН се проявяват в начина, по който индивидът възприема, интерпретира и реагира на ситуации, в които наличната информация е непълна, неясна, несигурна или противоречива. Тези различия се разполагат на континуума между полюсите на нетолерантността и толерантността към неопределеност. Човекът, който е по-близо до полюса на нетолерантността, се чувства объркан от неопределеността, възприема ситуацията като източник на психологически дискомфорт или заплаха, реагира с тревожност и безпокойство, дезорганизира се и поведението му в повечето случаи е неадаптивно и защитно. Нетолерантните хора предпочитат да избягват срещата с неопределеността.

Толерантните хора, от друга страна, възприемат и интерпретират неопределеността по един по-адекватен начин, изграждат си балансирана, по-близка до реалността представа за ситуацията, успяват да се справят с чувствата на несигурност и безпокойство, индуцирани от неопределеността, и да се приспособят към преживяването на дискомфорт. Човекът, който е по-близо до полюса на толерантността, може да устоява на напрежението и да остане в неопределената ситуация достатъчно дълго, за да обмисли и предприеме по-ефективни, съответстващи на ситуацията организирани действия.

Когнитивните, афективните и личностовите особености на индивида стоят в основата на неговата толерантност — нетолерантност към неопределеност, която се формира в хода на жизнения път на личността под влияние на взаимодействието ѝ със средата. Интересът на психолозите към тази характеристика на личността до голяма степен е стимулиран от изследванията върху авторитарната личност след Втората световна война и по-специално от работата на Елзе Френкел-Брунсуик [2;3]. Оттогава досега ТН е предмет на над 700 научни публикации в областта на психологията на личността, когнитивната психология, психологията на развитието, социалната психология, медицинската психология и психотерапията, трудова, организационна и приложна

психология. Емпиричните изследвания показват, че ТН повлиява социалните нагласи, политическите възгледи, професионалните предпочитания и естетическите вкусове на индивида, както и неговата интелектуална и творческа дейност, учебни постижения, психично здраве, самооценка и ценности. Нетолерантните към неопределеност хора са по-ригидни, догматични и консервативни и са склонни към прибързани заключения и игнориране на противоречащата информация. Те са по-податливи на депресия, предпочитат да се придържат към конвенционалните норми на морал и поведение и е по-вероятно да имат етнически предразсъдъци. Толерантните към неопределеност хора са по-склонни към индивидуалистично поведение и нетрадиционен избор на професия, по-често са готови да посмат риск и да опитват силите си с трудни и сложни задачи, възприемат себе си по по-позитивен начин [4;5;6].

ТН И ТВОРЧЕСТВО

Творческата дейност предявява високи изисквания към способността на индивида да толерира неопределеността и несигурността, които съпътстват творческия процес. Следователно, човек, който има висока толерантност към неопределеност, разполага с ценен личностов ресурс, който да допринесе за неговия творчески успех [7;8]. Това показват и резултатите от лонгитюдно проследяване на личностовото развитие и творческата реализация на жени, завършили колеж [9], както и данните от проучване на личните качества, житейския път и творческата продукция на учени-изследователи от петролната промишленост [10].

Толерантността към неопределеност е необходимо, но не е достатъчно условие за креативност. Интелигентността, общите и специалните знания, когнитивният стил, уменията за творческо мислене и решаване на проблеми, отдадеността на задачата, мотивацията и други личностови черти и процеси също са от значение [11;12;13;14; 15]. Нещо повече, благоприятната комбинация на различните индивидуални предпоставки за креативност трябва да се съчетае с подкрепящите и стимулиращи условия на средата, за да се достигнат високи творчески резултати.

ТН е свързана с предпочитанията към професии, които се характеризират с висока степен на неопределеност и висока степен на свобода [16]. Доколкото повечето творчески професии са именно такива, то е по-вероятно човек с висока ТН да се насочи към творческа специалност, отколкото човек с ниска ТН. По-високата ТН на студентите по изкуствата в сравнение с техните колеги медици, инженери или тези от бизнес специалности подкрепят това предположение [17].

Хората, които са толерантни към неопределеност, обаче, не са непременно творци и не е задължително да се насочат към творческа професия. Творчеството е само една от сферите на жи-

вот и дейност, в които ТН допринася за успешната реализация на личността. Наблюденията и опитът показват, че ТН е търсено и желано качество в редица други професионални области, например в помагащите професии и психотерапията, а също така и допринася за кариерното развитие и израстване на личността. В рамките на своята професия хората с висока ТН са посклонни към иновация и проявяват по-голяма готовност да възприемат нови или нетрадиционни гледни точки и подходи [18;19].

От друга страна, уменията за творческо мислене и творческата мотивация допринасят за формирането на ТН у индивида [20]. Така както ТН подпомага творческата изява на личността, така и креативността подпомага справянето с неопределеността: висококреативните индивиди (номинирани от експерти, изявени представители на творчески професии, или студенти с високи постижения по тестовете за креативност) имат и по-високи резултати по различни скали за толерантност към неопределеност [21;22;23].

Творчество и толерантност към неопределеност, следователно, са взаимосвързани и взаимозависими реалности, които обаче не се припокриват напълно. Тази статия си поставя за цел да обобщи психологическите факти и данни за връзката между ТН и креативност като експлицира характера и съдържанието на тези връзки. Анализът на теоретичните разработки и на емпиричните изследвания ще очертае пресечните точки между двете понятия в сферата на уменията за творческо мислене, мотивацията за творческа дейност и самоактуализацията на личността.

ТН И ТВОРЧЕСКО МИСЛЕНЕ

Емпиричните изследвания на креативността при ученици и студенти като цяло очертават положителна връзка между ТН и способностите за творческо мислене на личността [24;25;26;27;28;29;30]. Така например при интелектуално надарени ученици от 4—6 клас ТН е свързана с продуктивността при генериране на идеи и решения на проблеми, без да е свързана с лекотата на вербалната експресия при съставяне на изречения по зададени начални букви на думите в изречението [31;32].

В наше изследване се сравняват две групи юноши — с висока и ниска ТН, които решават вербални и графични задачи от тестовете за творческо мислене на Торанс [33]. Вербалните задачи изискват от изследваното лице да измисли колкото се може повече, по-разнообразни, интересни и оригинални идеи и предложения за решаване на типични за творчеството проблемни ситуации: като, усъвършенстване на съществуващо изделие, необичайна употреба на обичайни, добре познати предмети или задаване на въпроси за откриване на необикновени аспекти на ед-

на обикновена ситуация. Сравняването на постиженията на двете групи по вербалните тестове за творческо мислене на Торанс показва, че толерантните индивиди не предлагат повече идеи от нетолерантните, нито използват по-разнообразни гледни точки или подходи към проблема, но предложените от тях отговори са по-оригинални и нестандартни, отклоняват се от очевидното, общоизвестното и обичайното.

Графичните задачи изправят изследваното лице пред серия от непълни, повтарящи се или многофункционални стимули със задачата да създаде с тях интересни, оригинални и разнообразни рисунки и изображения, както и да им измисли заглавия. Получените отговори се оценяват по продуктивност (брой отговори), оригиналност на изображенията, богатство и разнообразие на използваните в рисунките детайли, степен на затваряне на незавършените фигури и равнище на абстрактност на заглавията. Именно по последния показател, който оценява характера на семантичната връзка между изображението и даденото му заглавие, се различават значими постиженията на двете групи. Разграничават се четири нива на абстрактност на заглавията — просто назоваване на обекта, изобразен на рисунката; конкретно описателно заглавие; въображаемо заглавие, което надхвърля простото физическо описание на изображението; и абстрактно заглавие, което обозначава същността на рисунката или я символизира. Заглавията, които дават юношите с висока ТН, се отличават с по-високо ниво на семантична отдалеченост от графичното изображение, по-богато въображение и по-често използване на абстракции.

ТН също така е свързана със способността на индивида да формулира и преформулира проблеми и да реструктурира елементите на проблемната ситуация [34;35]. Например на участниците в друго наше изследване беше поставена задача за преформулиране на реални житейски проблеми. Експерти — професионални психолози — оцениха отговорите по широта и степен на обобщеност. Новите формулировки, предложени от студентите с висока ТН, бяха на по-високо ниво на обобщеност в сравнение с отговорите на групата с ниска ТН [36]. Този резултат ни насочва към връзката на ТН с важни за креативността умения, като определяне на същността на проблема и разглеждане на проблема в по-широка перспектива [37].

В обобщение, изследователските данни очертават връзка на ТН с някои, но не с всички творчески способности. Това са по-специално продуктивността и оригиналността на мисленето при оперирането със смисъла и значението на дадена ситуация или обект. Хората с висока ТН могат да използват своите умения за творческо мислене, за да откриват нови, оригинални и съдържателни възможности за осмисляне на ситуацията, както и за вербалното ѝ символизиране и абстрактно обозначаване.

ТН И ТВОРЧЕСКА МОТИВАЦИЯ

В творчеството мотивацията е от голямо значение [38;39;40;41]. Мотивацията насочва вниманието на индивида към творчески задачи и дейности, регулира времето и усилията, които той ще вложи в решаването на проблема, задейства използването на когнитивните и афективни ресурси на личността, допринася за овладяването на предметно-специфичните знания и умения, подпомага развитието на индивидуалния творчески потенциал и подкрепя творческата продуктивност в жизнения път на личността.

Творчеството е сложен и динамичен процес, който преминава през различни етапи и предявява разнообразни, понякога дори противоречиви изисквания към личността и към решенията, които тя взема [42]. Колкото и парадоксално да звучи, творецът трябва да може напълно да се откаже от успеха, както и да се бори докрай за него. За да опишат тази особеност на творческия процес, Р. Стърнбърг и Т. Любарт използват инвестиционната метафора „купувай евтино, продавай скъпо“ [43]. Креативният индивид е човек, който ще се ангажира с непопулярни идеи и хрумвания и ще инвестира своето време, енергия и личностови ресурси в неща, с които другите не биха се захванали, защото им се струват безнадеждни, безползени или несигурни (т.е. нямащи стойност). По същия начин той ще се вложи, изцяло и напълно, в това да изпробва десетки и дори стотици варианти в търсене на най-доброто решение на проблема, да шлифова до съвършенство крайния резултат и да го представи на вниманието на публиката по най-добрия начин. Успехът в творческата дейност зависи както от творческата смелост и изследователската нагласа у личността, така и от силата на нейната мотивация за постигане на успех [44;45;46;47].

Нашите изследвания показват, че ТН корелира положително с творческата мотивация, но не е свързана с потребността от постижение [48;49]. Хората с висока ТН получават също така и по-високи оценки по скалата за творческа мотивация на Торанс, която измерва творческата изследователска нагласа у индивида. Индивидуалните различия в ТН обаче не са свързани със стремежа към постигане на високи стандарти в резултатите от дейността. Толерантността към неопределеност подпомага и на свой ред е подпомогната от вътрешната мотивация за творческо експериментирание с нови и нестандартни идеи и ситуации.

В същия дух са и емпиричните данни за връзката на ТН с любопитството при деца [50; 51] и с развитието на игровата нагласа при възрастни [52]. Става дума за спонтанна интелектуална игра, за свободно и неограничено комбинирание и трансформиране на елементите на опита и познанието [53].

ТН И САМОАКТУАЛИЗАЦИЯ НА ЛИЧНОСТТА

Други теоретици на творчеството и личността (например К. Роджърс, Е. Маслоу) свързват творчеството с процеса на самоактуализация на личността [54;55]. За тях креативността е функция на самоосъществяването на личността, която в стремежа си към по-пълно разгръщане и реализация на собствените си възможности формира различни отношения и връзки със заобикалящата я среда. Творческият процес е процес на взаимодействие между неповторимостта на личността, от една страна, и материалите, събитията, хората и обстоятелствата на нейния живот, от друга, който води до появата в действие на нов, релационен продукт [56]. В тази парадигма пластичността на личността, откритостта ѝ за преживяванията, позитивни или негативни, психологическата свобода при осъзнаването и символното изразяване на всички страни на личния опит и толерантността към неопределеността, която съществува в нашите понятия, разбираня, възприятия и мисли, са необходимо, вътрешно условие за разгръщане и реализация на креативността. Ако толерантността към неопределеност е съставка в процеса на самоактуализация на личността, то креативността е очакваният резултат от разгръщането и себerealизацията на личността.

Връзката между самоактуализацията на личността и перцептивно-когнитивните процеси, включени в толерантността към неопределеност, се подкрепя и от емпирични данни. Например студентите с високо равнище на самоактуализация на личността показват по-висока ТН в сравнение с групата с ниско равнище на самоактуализация [57]. В това изследване толерантността към неопределеност се оценява по отговорите на изследваните лица на теста с мастилените петна на Роршах. Индивидите с висока ТН се чувстват комфортно при изпълнение на задачата, поддържат по-голяма психологическа дистанция от стимула и проявяват по-голяма свобода и богатство на фантазията и на проекцията при интерпретирането му. Те дават повече и по-необичайни отговори и по-често правят връзка между отделните отговори, създавайки цели фабули. Индивидите с ниска ТН проявяват безпокойство и нетърпение, оплакват се от неяснотата на задачата, понякога реагират с отказ. Техните протоколи са по-бедни, имат по-малко отговори и повече стереотипни отговори, а съдържанието на отговорите им най-често е ограничено от формата на стимула (мастиленото петно).

Емпиричните изследвания също така показват, че качествата, подпомагащи самоактуализацията на личността (например откритостта за преживяванията и за опита), са позитивно свързани както с творчеството [58;59;60], така и с то-

лерантността към неопределеност [61]. По аналогичен начин, така както догматичността, ригидността и високата тревожност правят човека по-нетолерантен в ситуации на неопределеност [62], така те го правят и по-некреативен [63;64].

Творчеството е предизвикателство към човека. То е предизвикателство към неговите способности — ще мога ли да открия решение на този проблем? То е и предизвикателство към неговата мотивация — ще ми стигнат ли желанието, упоритостта, търпението и настойчивостта да се справя с проблема? Не по-малко е и предизвикателството, отправено към личността — дали ще съумея да се справя с всичките тези предизвикателства и да постигна успех в дейността си?

Включването в творческа дейност отвеща личността в една неизследвана област на човешкия живот, за която малко хора знаят каквото и да било, и където миналият ни опит е по-скоро вреден, отколкото полезен, а предварителните ни представи за нормално и правилно не функционират. Творецът има нужда от доверие, сила и смелост пред лицето на новата и непозната ситуация, от позитивна нагласа към себе си и към това, което прави, за да си разреши да бъде насочван от вътрешната природа на проблема, да може да приема противоречивите и неясни резултати, които получава, и да продължи да функционира продуктивно, преодолявайки съмнения и страховете си [65;66;67].

Теоретичните анализи и емпиричните изследвания на креативността и толерантността към неопределеност показват, че нито успешното развитие на творческия потенциал на индивида, нито реализацията на високи творчески постижения са възможни без толерантността на личността към неопределеността и несигурността. Защото и най-високите творчески способности могат да бъдат блокирани от неовладяването на несигурността, а силната мотивация да се прецупи в нетолерантното отбягване на неопределеността. Толерантността към неопределеност не е просто необходимо условие за творчество. Толерантността към неопределеност е задължително условие за творчество*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Sternberg, R.J., ed. *Handbook of Creativity*. NY, Cambridge University Press, 1999.
2. Furnham, A., T.Ribchester. Tolerance of Ambiguity: A Review of the Concept, Its Measurement and Applications. — *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*. Vol. 14, 1995, 179-199.
3. Stoycheva, K., T.Lubart, F.Zenasni. *Tolerance of ambiguity: An integrative approach*. Manuscript under preparation, 2002.
4. Стойчева, К., Д. Щетински, Р. Баждева. *Методическо пособие за работа с българската адаптация на скалата на Роберт Нортън за толерантност към неопределеност МАТ-50/БВ-3*. С., Институт по психология на БАН, 1998.
5. Furnham, A. и др. Цит. съч.
6. Stoycheva, K., Lubart, T., Zenasni, F. Цит. съч.
7. Sternberg, R., T.Lubart. *Defying the Crowd: Cultivating Creativity In a Culture of Conformity*. New York, Free Press, 1995.
8. Urban, K. K. Different models in describing, exploring, explaining and nurturing creativity in society. — *European Journal for High Ability*. Vol. 6, 1995, 143-159.
9. Helson, R., J.Pais. Creative Potential, Creative Achievement and Personal Growth. — *Journal of Personality*. Vol. 68, 2000, 1-27.
10. Morrison, R.F., W.A. Owens, J.R. Glennon, L.E. Albright. Factored Life History Antecedents of Industrial Research Performance. — *Journal of Applied Psychology*. Vol. 46, 1962, 281-284.
11. Amabile, T. Within You, Without You: The Social Psychology of Creativity, and Beyond. — In: Runco, M. and Albert, R. *Theories of Creativity*. Newbury Park, CA: Sage, 1990, 61 — 91.
12. Sternberg, R.J. Цит. съч.
13. Sternberg, R.J. и др. Цит. съч.
14. Torrance, E.P., T.Safter. *Making the Creative Leap Beyond ...*. Buffalo, NY: Creative Education Foundation Press, 1999.
15. Urban, K. K. Цит. съч.
16. Комнева, К. *Връзка на толерантността към неопределеност с избраната професия и професионалните предпочитания* (бакалавърска теза, научен консултант К. Стойчева). С., Нов български университет, 1999.
17. Stoycheva, K. *Ambiguity Tolerance: Adolescents' Responses to Uncertainty in Life* (Research Report). ERIC Document Reproduction Service No. ED 422 547, 1998.
18. Стойчева, К. и др. Цит. съч.
19. Stoycheva, K., Lubart, T., Zenasni, F. Цит. съч.
20. Стойчева, К. и др. Цит. съч.
21. Cropely, A.J., J.S. Sikand. Creativity and schizophrenia. — *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Vol. 40, 1973, 462-468.
22. Glover, J.A., D. Romero, P. Romero, C. Petersen. Effects of a Simulation Game upon Tolerance for Ambiguity, Dogmatism, and Risk Taking. — *Journal of Social Psychology*. Vol. 105, 1978, 291-296.
23. Petersen, C., J.A. Glover, D. Romero, P. Romero. The Effects of a Cross — Cultural Simulation Game on Participants' Personal Characteristics. — *Social Behavior and Personality*. Vol. 6, 1978, 21-26.
24. Glover, J.A. и др. Цит. съч.
25. Houtz, J.C., R. Denmark, S. Rosenfield, I. J. Tetenbaum. Problem Solving and Personality Characteristics Related to Differing Levels of Intelligence and Ideational Fluency. — *Contemporary Educational Psychology*. Vol. 5, 1980, 118-123.
26. Petersen, C. и др. Цит. съч.
27. Richardson, A.G. Personality correlates of creativity among a sample of Jamaican adolescents. — *Personality and Individual Differences*. Vol. 6, 1985, 771-774.
28. Stoycheva, K. Цит. съч.
29. Stoycheva, K., К. Ророва, К. Комнева. *Problem Redefinition, Tolerance of Ambiguity and Creativity* (Research Report). — *Collaborative Research Project, Principle Investigators: Isaac Getz (ESCP — EAP Graduate School of Management), Katya Stoycheva (Institute of Psychology, Bulgarian Academy of Sciences)*. Sofia, Institute of Psychology of the Bulgarian Academy of Sciences, 2001.
30. Tetenbaum, T., J. Houtz. The Role of Affective Traits in the Creative and Problem-Solving Performance of Gifted

Бележка на автора. Работата по тази тема беше подпомогната от научноизследователска стипендия на НАТО. Авторът изказва своята благодарност на лаборатория „Познание и развитие“ към университета „Рене Декарт“ в Париж, Франция, за оказаната подкрепа и отличните условия за работа.

Author's Note. This research has been supported by a NATO Scientific Research Fellowship. The author gratefully acknowledged the Laboratory for Cognition and Development (UMR 8605) at Université "René Descartes" in Paris, France, for provided support and excellent work conditions.

Urban Children. — *Psychology in the Schools*. Vol. 15, 1978, 27-32.

31. Нойтц, J.C. и др. Цит. съч.
32. Тетенбаум, Т. и др. Цит. съч.
33. Стойчева, К. Цит. съч.
34. Стойчева, К., Ророва, К., Комнева, К. Цит. съч.
35. Тетенбаум, Т. и др. Цит. съч.
36. Стойчева, К., Ророва, К., Комнева, К. Цит. съч.
37. Торгансе, Е.Р. и др. Цит. съч.
38. Амabile, Т. Цит. съч.
39. Sternberg, R.J. и др. Цит. съч.
40. Торгансе, Е.Р. и др. Цит. съч.
41. Urban, K. K. Цит. съч.
42. Стойчева, К., T. Lubart. The Nature of Creative Decision Making. — In: Allwood, C., M. Selart. *Decision Making: Social and Creative Dimensions*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2001, 15-33.
43. Sternberg, R.J. и др. Цит. съч.
44. Амabile, Т. Цит. съч.
45. Sternberg, R.J. и др. Цит. съч.
46. Торгансе, Е.Р. и др. Цит. съч.
47. Urban, K. K. Цит. съч.
48. Стойчева, К. Цит. съч.
49. Стойчева, К. Ambiguity Tolerance in Adolescents: Its Relations to Creativity-Relevant Traits. — 7th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, 2- 6 June, Jena, Germany, 2000.
50. Lazare, S. Creativity and curiosity: The overlap. — *Child*

Study. Vol. 29, 1967, 22-29.

51. Maw, W.H., A.J. Magoon. The Curiosity Dimension of Fifth-Grade Children: A Factorial Discriminant Analysis. — *Child Development*. Vol. 42, 1971, 2023-2031.
52. Tegano, D. Relationship of Tolerance of Ambiguity and Playfulness to Creativity. — *Psychological Reports*. Vol. 66, 1990, 1047 — 1056.
53. Rogers, C. Toward a Theory of Creativity. — In: Vernon, P. *Creativity*. Harmondsworth, Penguin Books, 1982, 137-151.
54. Maslow, A. *The Farther Reaches of Human Nature*. London, Penguin Book, 1971.
55. Rogers, C. Цит. съч.
56. Rogers, C. Цит. съч.
57. Foxman, P. Tolerance for Ambiguity and Self-Actualisation. — *Journal of Personality Assessment*. Vol. 40, 1976, 67-72.
58. Sternberg, R.J. Цит. съч.
59. Sternberg, R.J. и др. Цит. съч.
60. Wolfradt, U., J.E. Pretz. Individual differences in creativity: Personality, story writing, and hobbies. — *Personality and Individual Differences*. Vol. 15, 2001, 297-310.
61. Стойчева, К., Lubart, T., Zenasni, F. Цит. съч.
62. Стойчева, К., Lubart, T., Zenasni, F. Цит. съч.
63. Sternberg, R.J. Цит. съч.
64. Sternberg, R.J. и др. Цит. съч.
65. Maslow, A. Цит. съч.
66. Rogers, C. Цит. съч.
67. Sternberg, R.J. Цит. съч.

Katya Stoycheva

TOLERANCE OF AMBIGUITY AND CREATIVITY: INTERSECTION POINTS

(Summary)

Tolerance for ambiguity is an important factor in creativity. On the other side, individual's self-regulation in ambiguous situations builds upon his/her creative capacities. To summarize theories and data, ambiguity tolerance and creativity interrelate but do not overlap. This paper specifies these thinking skills, motivations and personality traits and processes that are common to creativity and tolerance of ambiguity. So ambiguity tolerant individuals produce more ideas,

have more original ideas and show greater capacities for redefinition and abstraction in solving problems. Ambiguity tolerance further relates to motivation for creative exploration of novel and unusual ideas and situations but does not relate to need for achievement. Finally, a personality's tolerance of ambiguities, being associated with openness to experience, flexibility and psychological freedom, appears as an inner condition for her creative self-actualization.

Адрес на автора:

Н. с. д-р Катя Стойчева,
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6,
Институт по психология при БАН,
e-mail: katya@ipsyh.bas.bg

Соня Драгова

ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ НА ВЪЗПРИЕМАНИТЕ БАРИЕРИ ПРЕД ПРОФЕСИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

Разбирането на факторите, които възпрепятстват процеса на кариерно развитие, е важен елемент от управлението на човешките ресурси и кариерното консултиране. Такъв ограничаващ фактор се явяват възприетите бариери. Броят и видът на бариерите, свързани с кариерата, които човек възприема, все по-често се разглеждат като важна променлива, която обяснява професионалния избор и неговото реализиране.

Целта на тази статия е да се разгледат същността и спецификата на конструкта възприемани бариери пред професионалното развитие. Това налага обзор на литературата, занимаваща се с тази проблематика и описание на теоретичните перспективи, които се прилагат за изучаване на възприетите бариери. Обект на подробен анализ е социално-когнитивната кариерна теория, която се оказва много полезна теоретична рамка